

ห้องสมุดมีชีวิต : ใคร อะไรมีชีวิต?

Living Library : Who and What is living

ดร.ยุพิน เตชะมณี¹

Dr. Yupin Taechamane

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอานิยามของ “ห้องสมุดมีชีวิต” ตามความคิดของนักวิชาการซึ่งตีความหลากหลายและยังไม่มีนิยามและรูปแบบของห้องสมุดมีชีวิตของไทยที่เป็นที่ยอมรับในวิชาชีพสารสนเทศและห้องสมุดในประเทศไทย ในขณะที่แนวคิดของตะวันตก “ห้องสมุดมีชีวิต” หมายถึงหนังสือมีชีวิต หนังสือมนุษย์ หรือสมุดมนุษย์ที่คนตัวเป็นๆ ถูกนำมาใช้เป็นหนังสือให้ผู้ใช้บริการได้พูดสนทนาซักถามข้อสงสัยเพื่อขจัดหรือลดอคติ หรือความเกลียดชังที่มีต่อกัน แนวคิดนี้กำเนิดในประเทศเดนมาร์กและเผยแพร่เข้าไปในทุกทวีปรวมทั้งในประเทศไทย นอกจากนี้สาระสำคัญที่นำเสนอในบทความคือ มุมมองและข้อเสนอแนะของผู้เขียนในการพัฒนาให้ห้องสมุดเป็นสถาบันสังคมที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตของคนในสังคม

Abstract

Presented in this article are many definitions of “living library”, given by a number of Thai academics. Not a single definition or model of a living library has been accepted as a working definition or model in Thailand. In the western concept, a “living library” means a living book, human book, or human library, where human beings are borrowed as books. These living books are used as a tool to get rid of prejudice, hatred and conflicts. The western concept was originated in Denmark and has reached all continents, including Thailand. In addition, the author’s viewpoints and recommendations for developing a “living library” to be a truly necessary social institution is presented.

¹ รองศาสตราจารย์กลุ่มวิชาการจัดการสารสนเทศและการสื่อสาร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และ คณบดีวิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทนำ

ห้องสมุดมีชีวิตคืออะไร? มีรูปร่างหน้าตาหรือรูปแบบเป็นอย่างไร? และห้องสมุดมีชีวิตแตกต่างจากห้องสมุดทั่วไปอย่างไร? คำถามเหล่านี้เป็นคำถามยอดนิยมที่ถามกันในแวดวงวิชาการห้องสมุดและการบริการสารสนเทศ และมีการตีความและอธิบายความหมายของมันมากมาย และคำตอบที่ได้รับก็ไม่แตกต่างจากห้องสมุดทั่วไป หลังจากการกล่าวเปิดการสัมมนาวิชาการเรื่อง “มิติใหม่ของการปฏิรูปอุดมศึกษาไทย หัวใจการพัฒนาชาติ” ของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร อดีตนายกรัฐมนตรี ที่จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 9-10 สิงหาคม 2544 ความว่า พ.ต.ท.ทักษิณ ความว่า พ.ต.ท.ทักษิณ เป็นหัวห้องสมุดของไทยและพร้อมที่จะสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาห้องสมุดแต่อยากให้เป็นห้องสมุดที่มีชีวิต จนถึงวันนี้คำถามข้างต้นยังหาคำตอบหรือข้อสรุปไม่ได้ เป็นเหตุทำให้เกิดความพยายามที่จะสร้างหรือปรับปรุงห้องสมุดเดิมให้เป็นห้องสมุดมีชีวิตในหลากหลายรูปแบบและวิธีการ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับห้องสมุดมีชีวิต เราต้องวิเคราะห์ความหมาย แนวคิดและรูปแบบของห้องสมุดมีชีวิต รวมทั้งหลักการดำเนินงานห้องสมุดมีชีวิตของต่างประเทศเปรียบเทียบกับแนวคิด รูปแบบและวิธีการของไทย ซึ่งอาจทำให้มองเห็นแนวทางที่จะศึกษาวิจัยเพื่อกำหนดแนวคิดและรูปแบบห้องสมุดมีชีวิตที่เหมาะสมกับบริบทของไทย และทำให้สังคมของเราเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

ความหมายและความเป็นมาของห้องสมุดมีชีวิต

ความหมายของห้องสมุดมีชีวิตมีแตกต่างหลากหลายตามความคิดและสภาพของสังคม ซึ่งทำให้มองเห็นความแตกต่างของมัน ไม่ว่าจะเป็นห้องสมุดมีชีวิตของไทย หรือของตะวันตก

ความหมายของห้องสมุดมีชีวิตของไทย

ห้องสมุดมีชีวิตเกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย โดย พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร และได้สร้างความสัมพันธ์เนื่องวงการห้องสมุดในประเทศอย่างมาก การวิเคราะห์นิยามของคำ “ห้องสมุดมีชีวิต” จากบทความของนักวิชาการที่อธิบายความหมายของคำๆ นี้ พบว่าความหมายส่วนใหญ่หมายถึงลักษณะทางกายภาพของห้องสมุด เช่น ห้องสมุดมีชีวิตต้องมีอาคารสถานที่ที่เชิญชวนให้เข้าไป และมีความทันสมัย (ทักษิณ ชินวัตร, 2544; ทบวงมหาวิทยาลัย, 2544; สิริกร มณีรินทร์, 2548; มนัสปองศรีทอง, 2549; ธิดารัตน์ เจริญเขต, 2551) และห้องสมุดมีชีวิตคือห้องสมุดที่มีเทคโนโลยีสารสนเทศ และทรัพยากรสารสนเทศสมัยใหม่สำหรับบริการ (ทบวงมหาวิทยาลัย, 2544; ทักษิณ ชินวัตร, 2544, 2545; ฉวีลักษณ์ บุญยะกาญจน, 2544, 2547; สัมพันธ์ พลันสังเกต, 2546; สำนักงานอุทยานการเรียนรู้, 2547; พรทิพย์ วรกุล และคณะ, 2547; น้ำทิพย์ วิภาวิน, 2548; ชลดา พงษ์พัฒนโยธิน, 2547; จุมพจน์ วณิชกุล และคณะ, 2547) ส่วนคำอธิบายความหมายของห้องสมุดมีชีวิตอีก 5 ประการ คือ 1) ห้องสมุดที่มีสารสนเทศท้องถิ่นและสารสนเทศอาชีพสำหรับบริการชุมชน 2) ห้องสมุดที่มีกิจกรรมที่ให้ความรู้และความบันเทิงอย่างต่อเนื่อง 3) ห้องสมุดที่มีชีวิตที่ให้ทั้งความรู้และความสุข 4) ห้องสมุดที่มีผู้ใช้บริการประจำ และ 5) ห้องสมุดที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ (ฉวีลักษณ์ บุญยะกาญจน, 2544, 2547; พรทิพย์ วรกุลและคณะ, 2547; มนัสปองศรีทอง, 2549, ชลดา พงษ์พัฒนโยธิน, 2547; พุฒิวิระประเสริฐ, 2544; สำนักอุทยานการเรียนรู้, 2547; ชลภัสส์ วงษ์ประเสริฐ, 2550; ประจักษ์ พุ่มวิเศษ, 2544; สัมพันธ์ พลันสังเกต, 2546; นายิกา เด็ดขุนทด, 2547; ปัญญา สุขแสน และคณะ, 2547; น้ำทิพย์ วิภาวิน, 2548; ยุพิน เตชะมณี, 2544)

เมื่อพิจารณาคำจำกัดความทั้ง 7 ประการแล้ว จะเห็นว่าความหมายของห้องสมุดมีชีวิตของไทยอธิบาย

ถึงลักษณะทางกายภาพของห้องสมุด เทคโนโลยี และทรัพยากรสารสนเทศทั้งสิ่งพิมพ์และอิเล็กทรอนิกส์ ความหมายที่อธิบายถึงความมีชีวิตชีวาของห้องสมุด และทำให้ห้องสมุดมีผู้ใช้บริการเป็นประจำทุกวันเป็นผลมาจากลักษณะทางกายภาพของห้องสมุดทั้งสิ้น มีเพียงความหมายด้านกิจกรรมที่ให้ทั้งความรู้และความบันเทิง ซึ่งคำอธิบายความหมายของห้องสมุดมีชีวิตที่กล่าวแล้ว สะท้อนสภาพปัจจุบันของห้องสมุดของไทยที่เสมือนห้องสมุดไร้ชีวิต เพราะมีผู้ใช้บริการน้อยถึงน้อยมาก มีอาคารสถานที่ที่ไม่ดึงดูดเชิญชวนให้เข้าไป มีทรัพยากรจำนวนน้อยมาก และเก๋าล้ำสมัยไม่ตอบสนองความต้องการสารสนเทศของผู้ใช้ ห้องสมุดประชาชนของไทยส่วนใหญ่มีชีวิตอยู่ในอาคารเพียงหนึ่ง หรือสองชีวิต คือเจ้าหน้าที่หรือบรรณารักษ์และนักการภารโรง ดังนั้นเมื่อเกิดคำใหม่ “ห้องสมุดมีชีวิต” เราจึงอธิบายความหมายของมันจากสภาพที่เป็นอยู่ไปสู่สภาพที่ปรารถนาหรือที่วาดหวัง

ธวัชชัย เฟ็งพิณิจ ให้คำจำกัดความหมายของห้องสมุดมีชีวิตไว้ในคอลัมน์ ในหนังสือพิมพ์บ้านเมือง “บ้านเมืองนี้ : ห้องสมุดมีชีวิต : กับชีวิตเติมเต็ม” ว่า

“ห้องสมุดมีชีวิตหมายถึง แหล่งเรียนรู้และพื้นที่สาธารณะที่ให้บริการสารสนเทศอันหลากหลาย ที่สัมพันธ์กับบริบทและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านกระบวนการจัดการความรู้และเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อให้ผู้ใช้บริการได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองอย่างเสมอภาคเท่าเทียม มีส่วนร่วมมีความสุข มีคุณค่าและจิตวิญญาณ”

จะเห็นว่าคำจำกัดความนี้ครอบคลุมลักษณะห้องสมุดมีชีวิตที่นักวิชาการเกือบทั้งหมดได้อธิบายไว้ นอกจากนี้ ธวัชชัย ยังได้ตั้งข้อสังเกตตรงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือ แนวคิดเรื่องห้องสมุดมีชีวิตมีทั้งความกว้างและความลึก ทำให้ห้องสมุดมหาวิทยาลัยสร้างรูปแบบห้องสมุดมีชีวิตที่แตกต่างหลากหลายที่เหมาะสมกับตนเอง และไม่แน่ใจว่ารูปแบบของห้องสมุดมีชีวิตจริงๆ เป็นอย่างไร แนวคิดนี้จึงไปไม่ถึงไหน (ธวัชชัย เฟ็งพิณิจ, 2549)

ความหมายของห้องสมุดมีชีวิตของต่างประเทศ

วรรณกรรมเกี่ยวกับห้องสมุดมีชีวิตในต่างประเทศที่พัฒนาแล้วมีจำนวนไม่มากนักและไม่ได้เป็นเรื่องฮือฮาอันสะเทือนเหมือนวงการห้องสมุดของไทย จนกระทั่งปี ค.ศ. 2000 แนวคิดและความหมายของห้องสมุดมีชีวิตจึงเด่นชัดขึ้นในยุโรปและเผยแพร่เข้าไปยังประเทศและทวีปต่างๆ ที่รับเอาแนวคิดและรูปแบบไปใช้ บางประเทศนำไปปรับให้เข้ากับสภาพสังคมในประเทศแต่ละประเทศ

คำศัพท์ภาษาอังกฤษที่ใช้เรียกห้องสมุดมีชีวิตมีหลายคำ เช่น “living library”, “human library”, “living books” และ “human books” ซึ่งมาจากแนวคิดและจุดกำเนิดของโครงการห้องสมุดมีชีวิตในประเทศเดนมาร์กซึ่งเริ่มขึ้นในปี ค.ศ. 2000 โดยนักทรงค้ำต่อด้านความรุนแรงชาวเดนมาร์กชื่อ Ronni Abergel กับเพื่อนสมาชิกกลุ่มที่มุ่งจะแก้ไขความขัดแย้งของวัยรุ่นซึ่งใช้ความรุนแรงทำร้ายร่างกายฝ่ายตรงกันข้าม ซึ่งไม่เคยรู้จักหรือพบหน้ากันมาก่อนและเพื่อนของ Ronni Abergel ถูกแทงได้รับบาดเจ็บสาหัส นอกจากความขัดแย้งแล้วความชิงชังและอคติของคนๆ หนึ่งหรือกลุ่มๆ หนึ่งต่อคนหนึ่งหรือกับคนอีกกลุ่มหนึ่งในสังคมที่เกิดขึ้นทั้งๆ ที่คนเหล่านี้ไม่เคยพบหน้าหรือพูดคุยกันมาก่อนล้วนเป็นปัญหาที่รัฐบาลเดนมาร์กต้องการแก้ไข แนวคิดที่ให้คนหรือกลุ่มคนที่ขัดแย้งชิงชัง หรือมีอคติต่อกันได้พบกันพูดคุยกัน เรียนรู้ข้อมูลจากปากของคู่กรณี เป็นจุดเริ่มต้นของห้องสมุดมีชีวิต หนังสือมีชีวิต หนังสือมนุษย์ หรือห้องสมุดที่มีคนตัวเป็นๆ เป็นทรัพยากรสารสนเทศที่สามารถให้สารสนเทศที่อาจไม่มีในหนังสือ และสามารถโต้ตอบ ถามคำถาม และตอบคำถามได้ดีกว่าหนังสือ (Baker, 2008; The Human Library Organization, 2000-2010; Abergel et al., 2009; Living Libraries Australia, 2008-2009, Living Library engages Calgarians in diverse dialogue, 2010)

หลังจากแนวคิดเรื่องห้องสมุดมีชีวิตถูกนำไปใช้ในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ความชิงชังและความมีอคติในสังคมซึ่งถูกจัดขึ้นในสถานที่สาธารณะต่างๆ เช่น โรงเรียน ในสวนสาธารณะ และถูกนำไปเป็นกิจกรรม และ events ของห้องสมุดแล้ว ในระหว่างปี ค.ศ. 2000-2008 มีประเทศต่างๆ มากกว่า 24 ประเทศทั้งในยุโรป อเมริกา แคนาดา และออสเตรเลียได้นำแนวคิดนี้ไปดำเนินการในประเทศของตนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในห้องสมุดประชาชน โดยมีการปรับแนวคิดนี้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในประเทศ เช่น ออสเตรเลีย ฯลฯ

แนวคิดและรูปแบบของห้องสมุดมีชีวิตของต่างประเทศ

ดังที่ได้กล่าวข้างต้นว่าแนวคิดของห้องสมุดมีชีวิตเริ่มต้นจากการหาวิธีแก้ปัญหาความขัดแย้ง ความเกลียดชัง และอคติในสังคมซึ่งถือกำเนิดในประเทศเดนมาร์กแล้วขยายตัวอย่างรวดเร็วในแถบสแกนดิเนเวีย และในยุโรป หลังจากนั้นได้ข้ามทวีปไปยังอเมริกา แคนาดา และออสเตรเลีย โดยการจัดสถานที่ให้คนที่มีความเกลียดชังหรือมีอคติต่อกันต่างเชื้อชาติ ต่างศาสนา และต่างวัฒนธรรมต่างๆ ที่ไม่เคยรู้จักกัน หรือพบกันได้มาพบกัน คุยกันซักถามสิ่งที่ค้างคาใจแล้วทำให้เกิดความเข้าใจและมีทัศนคติที่ดีต่อกัน เลิกอคติและความเกลียดชังกัน และที่ๆ เหมาะที่สุดสำหรับกิจกรรมดังกล่าวดูเหมือนจะเป็นห้องสมุดประชาชน การรับเอากิจกรรม หรือ events ห้องสมุดมีชีวิต หรือหนังสือมีชีวิต เป็นกิจกรรมของห้องสมุดจึงได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว

รูปแบบห้องสมุดมีชีวิต หรือ หนังสือมนุษย หรือหนังสือมีชีวิตในห้องสมุดเป็นกิจกรรม หรือ events ที่ห้องสมุดจัดเป็นคราวๆ โดยมีการดำเนินการ ดังนี้

1. การคัดเลือกหนังสือมีชีวิต อาสาสมัครที่จะเป็นหนังสือมีชีวิตต้องกรอกข้อมูลในใบสมัครและได้รับการสัมภาษณ์จากบรรณารักษ์ที่มีหน้าที่จัดหาอาสาสมัคร และคัดเลือกหนังสือมีชีวิต การคัดเลือกต้องทำด้วยความระมัดระวัง ผู้สมัครบางคนอาจจะไม่ได้รับการคัดเลือก คนที่เป็นหนังสือมีชีวิตอาจได้รับค่าเดินทางไปกลับเป็นค่าตอบแทนบ้างเล็กน้อย

2. ผู้อ่านหรือผู้ให้บริการห้องสมุด สามารถยืมหนังสือมีชีวิตได้ครั้งละ 1 คน เป็นเวลา 15-30 นาที ภายในห้องสมุด ในบริเวณที่มีการจัดเตรียมไว้สำหรับบริการหนังสือมีชีวิต ห้องสมุดประชาชนบางแห่งอนุญาตให้ยืมหนังสือมีชีวิตเพียง 15 นาที ก่อนตัดสินใจยืมหนังสือ ผู้อ่านมักจะอ่านข้อมูลคร่าวๆ เกี่ยวกับหนังสือมีชีวิตนั้นๆ ส่วนหนังสือมีชีวิตจะนั่งอยู่ที่โต๊ะอ่าน ผู้อ่านมักจะไม่ถามคำถามบ้างๆ บอๆ กับหนังสือมีชีวิต แต่จะเป็นคำถามที่ตนอยากรู้จริงๆ และหาคำตอบได้ยากหรือเป็นคำตอบที่ไม่มีในหนังสือเล่ม

3. เมื่อครบกำหนดการยืม ผู้อ่านจะต้องนำหนังสือมีชีวิตมาคืนด้วยสภาพที่ดีสมบูรณ์เหมือนตอนขอยืมไป

4. หนังสือมีชีวิตทุกรายการไม่ได้ซื้อด้วยเงิน แต่เป็นอาสาสมัคร ซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มคนในชุมชน เช่น คนมุสลิม คนนับถือศาสนาพุทธ คนรักร่วมเพศ ตำรวจ นักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คนผ่าตัดแปลงเพศ นางแบบเปลือยกาย วัยรุ่น ฯลฯ

5. สถานที่สำหรับบริการหนังสือมีชีวิต หากการจัดกิจกรรมห้องสมุดมีชีวิตเกิดขึ้นนอกห้องสมุด เช่น จัดในโรงเรียน หรือในสวนสาธารณะ สถานที่บริการก็จะอยู่ภายในบริเวณที่จัดกิจกรรม หากกิจกรรมจัดภายในห้องสมุด ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จัดเป็นประจำเช่นทุกสองสัปดาห์ หรือเดือนละหนึ่งครั้ง สถานที่สนทนาหรือใช้หนังสือมีชีวิตก็จะอยู่ในห้องสมุดใกล้ๆ ให้บริการ หรือในห้องกระจกที่เป็นที่เฉพาะสำหรับบริการหนังสือมีชีวิต

แนวคิดของห้องสมุดมีชีวิตอีกแนวคิดหนึ่งของตะวันตกก็คือการนำสิ่งมีชีวิต เช่น สัตว์ ต้นไม้ หรือสวนเข้ามาเป็นทรัพยากรการเรียนรู้ในห้องสมุดประชาชน หรือขององค์การปกครองท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมและภูมิอากาศ ธรรมชาติให้ช่วยกันปลูกต้นไม้ เช่น โครงการหรือกิจกรรม A LIVING LIBRARY-LIFE FRAME ของนคร San Francisco รัฐ California และให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน (A living library, 2008)

แนวคิดของต่างประเทศเกี่ยวกับห้องสมุดมีชีวิตไม่ปรากฏในวรรณกรรมมากนัก อาจเป็นเพราะห้องสมุดของตะวันตกเป็นห้องสมุดมีชีวิตอยู่แล้ว เพราะมีผู้ใช้บริการตลอดเวลาที่เปิดทำการ หากการมีชีวิตหมายถึงการเป็นองค์กรหรือหน่วยงานที่ (1) ได้รับมอบหมายภารกิจให้บริการประชาชนและประชาชนต้องไปรับบริการ เช่น เมื่อเจ็บป่วยประชาชนก็ต้องไปรับการรักษาที่โรงพยาบาล เป็นต้น ในสหรัฐอเมริกาคนที่ไม่จบการศึกษาภาคบังคับ(12 ปี) ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่จัดการศึกษาให้ผู้เรียนนอกระบบโรงเรียน ห้องสมุดประชาชนจึงเป็นหน่วยงานที่ประชาชนต้องไปใช้บริการ (2) ให้บริการที่ประชาชนจำเป็นต้องใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมประชาธิปไตย (3) ใช้ประโยชน์ได้จริง หรือตอบสนองความต้องการของประชาชนได้

การมีชีวิตหรือการเป็นสถาบันที่จำเป็นในสังคมของห้องสมุดประชาชนในประเทศตะวันตก ทำให้การจัดบริการห้องสมุดประชาชนถูกวางแผนอย่างรอบคอบในการวางผังเมือง หรือผังชุมชน และตั้งอยู่ใจกลางหรือศูนย์กลางของชุมชนที่ชุมชนให้บริการต่างๆ ของรัฐได้ ณ จุดๆ เดียว (town plaza or community civic center) คล้ายกับศูนย์ราชการในต่างจังหวัดของไทย บางแห่งมีบริการของหน่วยงานรัฐหน่วยงานอื่นอยู่ในห้องสมุดประชาชน เช่น บริการของหน่วยงานให้คำปรึกษาสุขภาพ เป็นต้น

แนวคิดและรูปแบบของห้องสมุดมีชีวิตของไทย

จากคำจำกัดความของห้องสมุดมีชีวิตในประเทศไทย ทำให้มองเห็นรูปแบบของห้องสมุดมีชีวิตเชิงกายภาพของห้องสมุด เทคโนโลยีสารสนเทศ ทรัพยากรสารสนเทศ บริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกสมัยใหม่ ที่เฉพาะเจาะจงลงไปก็คือห้องสมุดมีชีวิตต้องมีทรัพยากรท้องถิ่น และบริการที่ตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่น หรือเป็นห้องสมุดที่มีผู้ใช้บริการอย่างต่อเนื่อง พุดง่ายๆ ก็คือ ต้องมีลูกค้าหรือผู้ใช้บริการนั่นเอง จึงอาจสรุปได้ว่ารูปแบบของห้องสมุดมีชีวิตตามแนวคิดแบบไทยมีหลากหลายไม่มีรูปแบบตายตัว ดังนั้น

จึงมีการศึกษาวิจัยเพื่อกำหนดรูปแบบห้องสมุดมีชีวิตหรือมีผู้เสนอรูปแบบห้องสมุดมีชีวิตตามความคิดของนักวิชาการแต่ละท่าน หรือแต่ละสถาบันที่ต้องการจะเห็นห้องสมุดตามมาตรฐานที่ควรจะเป็นเยี่ยงห้องสมุดในประเทศที่พัฒนาแล้วซึ่งมีลักษณะเหมือนห้องสมุดทั่วไปที่ใช้ได้จริง

อย่างไรก็ตามความพยายามที่จะหารูปแบบห้องสมุดมีชีวิตในบ้านเราก็ดำเนินการให้เห็นในสถาบันอุดมศึกษาที่มีเป้าหมายจะพัฒนาห้องสมุดของสถาบันให้เป็นห้องสมุดมีชีวิต เช่น โครงการวิจัย เรื่อง “การพัฒนาห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์เป็นห้องสมุดมีชีวิต” ของสำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร (2547) การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาห้องสมุดมีชีวิต” โดยมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี (2547) นอกจากนี้สำนักวิทยบริการของมหาวิทยาลัยราชภัฏหลายแห่งได้จัดให้มีโครงการวิจัยเพื่อหาองค์ความรู้ท้องถิ่นและการบริการสารสนเทศท้องถิ่นโดยใช้ข้อมูลโครงการวิจัยห้องสมุดมีชีวิต เช่น “การวิจัยและพัฒนาห้องสมุดมีชีวิต การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาอาชีพทำขนมโบราณชุมชนกุฎีจีน แขวงวัดกัลยาณี เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร” ของสำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี (2548) และงานวิจัยของสุวรรณ ชุตินันต์ (2547) เรื่อง “โครงการวิจัยการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิต : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบล จังหวัดเพชรบุรี”

รัชชชัย เฟ็งพิณิจ (2549) เสนอให้มีการทำวิจัยและพัฒนาเพื่อหารูปแบบเฉพาะของห้องสมุดมีชีวิตที่เข้ากับบริบทไทย โดยให้เหตุผลว่าการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตของเราไม่ไปถึงไหนก็เพราะคำว่า “ชีวิต” ที่เติมเข้าไปกับห้องสมุดไม่ทราบว่ามันเป็นมิติตามชีวิตด้านใด แม้ปัจจุบันห้องสมุดมีชีวิตได้รับความสนใจลดลง แต่ก็ยังมีผู้ทำวิจัยเพื่อค้นหารูปแบบของห้องสมุดมีชีวิตของไทยอยู่ และรูปแบบที่ได้จากการวิจัยก็ไม่แตกต่างจากห้องสมุดทั่วไป และข้อเสนอแนะเชิงพัฒนาที่มักจะเป็นการพัฒนาห้องสมุดที่มีอยู่แล้วในปัจจุบันให้เป็นห้องสมุดมีชีวิต

การแพร่กระจายของแนวคิดห้องสมุดมีชีวิต หรือหนังสือมีชีวิต หรือห้องสมุดมนุษย์

การแพร่กระจายในต่างประเทศ

แนวคิดเรื่องห้องสมุดมีชีวิต (living library) หรือหนังสือมีชีวิต (living books) หรือ “ห้องสมุดมนุษย์”(human library) ได้แพร่กระจายจากจุดกำเนิดในประเทศเดนมาร์กโดยกลุ่มองค์กรเอกชน (NGO-Stop the Violence) ในปี ค.ศ. 2000 ไปสู่ประเทศต่างๆ ในยุโรป และเกือบทั่วโลกอย่างรวดเร็วเริ่มตั้งปี ค.ศ. 2001-2004 แนวคิดเรื่อง ห้องสมุดมีชีวิต หรือ หนังสือมีชีวิตหรือ หนังสือมนุษย์ หรือห้องสมุดมนุษย์ ได้รับการเผยแพร่เป็นกิจกรรมของหน่วยงานอื่นทั้งที่ไม่ใช่ห้องสมุดและห้องสมุดประชาชนในประเทศอังกฤษ นอร์เวย์ และโปรตุเกส (Abergel et al., 2005)

แนวคิดเกี่ยวกับหนังสือมนุษย์ หรือ ห้องสมุดมีชีวิต เดินทางไปถึงแคนาดาครั้งแรกในปี ค.ศ. 2008-2009 ใน Douglas College ในเมือง British Columbia และในห้องสมุดประชาชนเมือง Calgary สำหรับสหรัฐอเมริกาได้รับเอาแนวคิดห้องสมุดมีชีวิต หรือ หนังสือมีชีวิตไปจัดครั้งแรกที่ห้องสมุดของ University of Arkansas ในภาคการศึกษาฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. 2007 โดยใช้ชื่อกิจกรรมว่า “Don't Judge a Book By Its Cover” (Living library, 2007) และในปี ค.ศ. 2008 ได้มีการจัดกิจกรรมห้องสมุดมีชีวิต ในห้องสมุดประชาชนตามอนิกา (Santa Monica Public Library) ในรัฐแคลิฟอร์เนีย โดยมีเป้าหมายให้คนที่มือคติดต่อกัน หรือ ชิงชังกันได้คุยกันเป็นการส่วนตัวเพื่อขจัดอคติและความเกลียดชังที่มีต่อกันทั้งๆที่ยังไม่เคยรู้จักกันหรือพูดคุยกันมาก่อนเลย อาสาสมัครที่มาเป็นหนังสือชีวิตประกอบด้วย วิทยุ คนที่นับถือศาสนาพุทธ นางแบบเปลือย นักนิยมกินเนื้อดิบ ฯลฯ (<http://www.myninjaplease.com/?p=6798>)

แนวคิดห้องสมุดมีชีวิตหรือหนังสือมีชีวิตปรากฏขึ้นในประเทศอังกฤษครั้งแรกในเดือนเมษายน ค.ศ. 2008 ณ ศูนย์พักผ่อนย่าน Swiss Cottage ในกรุงลอนดอน กิจกรรมนี้มีหนังสือมีชีวิตจำนวน 15 เล่ม

ประกอบด้วย ตำราชนกเคลื่อนไหวด้านสังคม พี่เลี้ยงเด็กเพศชาย คนมีปัญหาด้านจิต วิทยุคนที่ถูกไล่ออกจากโรงเรียน และเกย์ โดยให้ผู้อ่านยืมหนังสือมีชีวิตคนละ 30 นาที (Baker, 2008) หลังจากนั้นกิจกรรมห้องสมุดมีชีวิตก็จะกระจายไปตามเมืองต่างๆ ในประเทศอังกฤษอย่างรวดเร็ว

ในประเทศสวีเดนมีนักศึกษาศาสาบรรณารักษศาสตร์ชื่อ Karin Hegnelius Tedenbrant ได้ทำการวิจัยศึกษาถึงความเหมาะสมในการนำเอากิจกรรมห้องสมุดมีชีวิตหรือหนังสือมีชีวิตเข้ามาเป็นงานหนึ่งของห้องสมุดประชาชนในสวีเดน รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เป็นภาษาสวีเดนความยาว 60 หน้าจัดพิมพ์โดย University of Boras วัตถุประสงค์ของงานวิจัยเรื่องนี้ซึ่งเป็นกรณีศึกษาในห้องสมุดประชาชนในเมือง Helsingborg และเมือง Malmo มุ่งศึกษาผลกระทบของหนังสือมีชีวิตต่อผู้อ่าน และผลลัพธ์ของมันต่อห้องสมุดประชาชน โดยใช้แนวคิดเรื่องรูปแบบห้องสมุดประชาชนของ Andersson และ Skot-Hansen และใช้การสัมภาษณ์และการวิเคราะห์เอกสารเป็นเครื่องมือในการวิจัยเพื่อค้นหาคำตอบว่าห้องสมุดมีชีวิตหรือหนังสือมีชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของห้องสมุดประชาชนได้หรือไม่ ผลการวิจัยพบว่าหนังสือมีชีวิตมีความหมายต่อผู้ใช้หลากหลายประการและเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดประชาชนโดยตรงในฐานะที่ห้องสมุดประชาชนเป็นศูนย์กลางของความรู้อและศูนย์กลางวัฒนธรรมของสังคมตามแนวคิดที่ Andersson และ Skot-Hansen ได้วิเคราะห์ไว้ นอกจากนี้หนังสือมีชีวิตยังได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมทำงานกับห้องสมุด อันจะทำให้เป้าหมายของหนังสือมีชีวิตในการต่อต้านอคติและความเกลียดชังของคนในสังคมประสบความสำเร็จ ซึ่งความสำเร็จดังกล่าวจะต้องอาศัยความรู้ที่มีห้องสมุดประชาชนเป็นศูนย์กลาง ดังนั้นหนังสือมีชีวิตหรือห้องสมุดมีชีวิตจึงสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของห้องสมุดประชาชนในสังคมประชาธิปไตยซึ่งหัวใจของมันก็คือสิทธิมนุษยชน (University of Boras in Sweden with case study on the human library, 2010)

ออสเตรเลียรับเอาแนวคิดเรื่องห้องสมุดมีชีวิตหรือหนังสือมีชีวิตจากเดนมาร์กและจัดให้มีห้องสมุดมีชีวิตครั้งแรกที่เมือง Lismore รัฐ New South Wales เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน ค.ศ. 2006 และออสเตรเลียได้รับเอาห้องสมุดมีชีวิตเป็นกลยุทธ์ระดับชาติในการเชื่อมประสานท้องถิ่นเข้าด้วยกัน และเสริมสร้างท้องถิ่นให้เข้มแข็งโดยการทำให้คนในชุมชนซึ่งมีภูมิหลัง ความเชื่อ และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันหันหน้ามาพูดจากัน การดำเนินกิจกรรมหนังสือมีชีวิตในออสเตรเลียเป็นการร่วมมือกันระหว่างสมาคมห้องสมุดและสารสนเทศแห่งออสเตรเลีย องค์กรท้องถิ่น ตั้งแต่เดือนตุลาคม ค.ศ. 2010 ชื่อโครงการและกิจกรรมห้องสมุดมีชีวิตได้เปลี่ยนจาก "Living Libraries Australia" เป็น "Human Libraries Australia" ตามชื่อที่ใช้เรียกในหลายประเทศ (Human Libraries Australia, 2010)

การแพร่กระจายของแนวคิดในประเทศไทย

แนวคิดเรื่องหนังสือมีชีวิตหรือห้องสมุดมีชีวิตแพร่เข้ามาในประเทศไทยครั้งแรกที่จังหวัดนครราชสีมา โดยผู้อำนวยการสำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน ผศ.ดร.คงศักดิ์ สังฆมานนท์ ได้จัดการประชุมเชิงปฏิบัติการให้บรรณารักษ์ห้องสมุดโรงเรียนในจังหวัดนครราชสีมาและได้เสนอแนวคิดนี้ เมื่อวันที่ 25-26 พฤษภาคม 2553 และในครั้งที่สองในการสัมมนาความร่วมมือระหว่างห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา ครั้งที่ 28 เรื่อง "แนวคิดใหม่ในการส่งเสริมการเรียนรู้ในห้องสมุด" ณ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน จังหวัดนครราชสีมา ระหว่างวันที่ 22-24 กันยายน 2553 และในการสัมมนาครั้งนี้ Ronnie Abergel จากเดนมาร์กได้รับเชิญให้มาเป็นวิทยากรบรรยายเรื่อง "ห้องสมุดมนุษย์" ด้วย (Presentation at Rajamangala University Technology Isan, Korat, Thailand, 2010)

เนื่องจากแนวคิดเกี่ยวกับห้องสมุดมนุษย์ หรือห้องสมุดมีชีวิตเพิ่งเข้ามาในประเทศไทย จึงยังไม่ทราบว่าแนวคิดนี้จะได้รับการยอมรับในห้องสมุดในสถาบันอื่น

หรือไม่ และแนวคิดนี้จะนำไปใช้ประโยชน์ด้านใดได้บ้าง ในบริบทของสังคมไทย แนวคิดดังกล่าวน่าจะได้รับการเผยแพร่เพื่อร่วมกันพิจารณาระดมสมองทั้งวิเคราะห์วิจารณ์ มิฉะนั้นแนวคิดดังกล่าวก็จะอยู่เฉพาะจังหวัดนครราชสีมา แต่เนื่องจากช่วงนี้กระแสของห้องสมุดมีชีวิตแผ่ลวง จึงยังไม่ค่อยมีนักวิชาการพูดถึงแนวคิดนี้

ห้องสมุดชีวิตในทัศนะของผู้เขียน

ก่อนอื่นคงต้องพูดถึงคำจำกัดความและรูปแบบของห้องสมุดมีชีวิตของไทย ขณะนี้ยังไม่มีความหมายและรูปแบบที่เป็นที่ยอมรับว่าห้องสมุดของเราคืออะไร มีรูปร่างลักษณะอย่างไร นักวิชาการแต่ละท่านแต่ละสำนักต่างก็มีรูปแบบหรือลักษณะของห้องสมุดมีชีวิตของตนเอง เช่นบางท่านเห็นว่าห้องสมุดมีชีวิตต้องมีเทคโนโลยีสารสนเทศ บางท่านเห็นว่าต้องมีทรัพยากรสารสนเทศท้องถิ่น บางท่านเห็นว่าต้องมีอาคารทันสมัย สวยงาม มีร้านค้าแฟ้ม กิจกรรมบันเทิง ฯลฯ

ไม่ว่าห้องสมุดมีชีวิตจะมีลักษณะหรือรูปแบบอย่างไร ผู้เขียนเห็นว่ามันจะชื่ออะไรก็ตาม แต่เป้าหมายของมันก็คือการเป็นสถาบันหรือหน่วยงานที่สังคมจำเป็นต้องมี กล่าวคือ สังคมจะขาดหน่วยงานที่ให้การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยไม่ได้ เป็นสถาบันหรือหน่วยงานที่ชุมชนใช้ประโยชน์ได้จริง เป็นศูนย์กลางของความรู้และวัฒนธรรมของชุมชน เป็นหน่วยงานที่มีผู้ใช้บริการตลอดเวลาที่เปิดทำการ เป็นองค์กรที่มีความรู้ความสามารถที่ผ่านการศึกษาและได้รับอย่างน้อยปริญญาตรีในสาขาสารสนเทศศาสตร์ บรรณารักษศาสตร์ เป็นผู้ดำเนินงาน เป็นสถาบันที่ตั้งอยู่ในศูนย์กลางของชุมชนในการให้บริการของรัฐหลายบริการแบบรวมศูนย์ one stop service คือ มีหน่วยงานบริการของรัฐตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน เช่น town plaza หรือ community center หรือ civic center ในต่างประเทศที่ประชาชนสามารถได้รับการจากหน่วยงานของรัฐต่างๆ ในที่เดียว หรือ ณ จุดๆ เดียว หรือบริการหลายบริการในสำนักงานหรืออาคารเดียวกันและเป็นหน่วยงาน

ที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงด้วยกิจกรรม หรือ events ที่เป็นประโยชน์และตรงกับความต้องการของคนในชุมชน การจะเป็นห้องสมุดตามลักษณะดังกล่าวได้ จำเป็นต้องมีแรงผลักดันจากภายนอกและแรงผลักดันภายในห้องสมุด

แรงผลักดันจากภายนอก หมายถึง กฎหมายระเบียบ นโยบาย ข้อกำหนดที่เกี่ยวกับห้องสมุดนโยบายการให้บริการต่างๆ ของรัฐโดยเฉพาะบริการที่ให้แก่ประชาชนในระดับหมู่บ้านและตำบล และการจัดสรรงบประมาณของรัฐ และขององค์กรปกครองท้องถิ่นให้ห้องสมุดอย่างเพียงพอในการทำหน้าที่เป็นสถาบันที่ประชาชนใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และลดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการของรัฐและเข้าถึงข้อมูลสารสนเทศได้อย่างแท้จริง ผู้เขียนขออธิบายแรงผลักดันจากทั้งสามแรงดังนี้

กฎหมายห้องสมุดประชาชน ระเบียบ หรือข้อกำหนดที่ให้รัฐหรือองค์กรปกครองท้องถิ่นต้องจัดบริการห้องสมุดให้กับประชาชนทุกตำบล หรือในชุมชนที่ประชากรตั้งแต่..... คนขึ้นไปตามที่กฎหมายกำหนดโดยมอบหมายให้รับผิดชอบจัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยให้กับผู้ที่ไม่จบการศึกษาภาคบังคับ คนพิการ และผู้สูงอายุ ปัจจุบันประเทศไทยมีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษา 2 ฉบับ คือ พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และ พ.ร.บ. ส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ซึ่ง พ.ร.บ. ทั้ง 2 ฉบับ มีความเกี่ยวข้องกับบริการของห้องสมุดประชาชนคือ ในมาตรา 25 ของ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 กำหนดให้ “รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์กีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้หรืออย่างอื่นอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ” และในมาตรา 11 ของ พ.ร.บ. ส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ระบุว่า “เพื่อประโยชน์ในการจัดและการพัฒนาการศึกษานอกระบบ

และการศึกษาตามอัธยาศัยให้ส่วนราชการและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องร่วมมือกับภาคีเครือข่ายเพื่อดำเนินการในเรื่องต่อไปนี้ (1) จัดให้มีโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการเรียนรู้ เช่น แหล่งการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สื่อและเทคโนโลยีที่หลากหลายเพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้” ปัจจุบันการดำเนินการตาม พ.ร.บ. ทั้งสองฉบับดูเหมือนจะยังไม่ได้ดำเนินการอย่างจริงจัง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในสองมาตราที่กล่าวแล้วไม่ได้กำหนดเจ้าภาพผู้รับผิดชอบอย่างชัดเจนว่าหน่วยงานใดที่ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการตาม พ.ร.บ. ทั้งสองฉบับ การจัดบริการของรัฐในชุมชนหรือท้องถิ่น บริการของรัฐด้านต่างๆ ที่มีเฉพาะในจังหวัดหรืออำเภอสามารถขยายการจัดบริการให้ประชาชนและท้องถิ่นได้เข้าถึง โดยจัดบริการเหล่านั้นในห้องสมุดประชาชนตำบล เช่น บริการด้านกฎหมาย บริการด้านภาษีอากร บริการด้านราคาพืชผลทางการเกษตร บริการด้านการสื่อสารและคมนาคม บริการด้านแรงงานและการหางานทำ ฯลฯ ปัจจุบันบริการของรัฐในระดับตำบลคือบริการด้านโรงเรียน บริการด้านการเกษตร และด้านอนามัย การขยายบริการของรัฐจะทำให้ความไม่เสมอภาคในการเข้าถึงบริการของรัฐหมดไป ทั้งยังเป็นการประหยัดงบประมาณ ไม่ต้องตั้งหน่วยงานมากมายสำหรับบริการในระดับชุมชน ทำให้การบริการของรัฐในระดับหมู่บ้านและตำบลเกิดประโยชน์แก่ประชาชนอย่างแท้จริง ตัวอย่างเช่น โครงการบริการอินเทอร์เน็ตตำบลซึ่งปัจจุบันมีแต่อาคารโล่งๆ หนึ่งหลัง มีคอมพิวเตอร์หนึ่งเครื่องตั้งอยู่ แต่คนในชุมชนใช้คอมพิวเตอร์ไม่เป็น และไม่มีคนสอน มันจึงไม่เกิดประโยชน์ต่อชุมชน การมีศูนย์รวมบริการของรัฐที่มีอรรถประโยชน์ ตัวอย่างโครงการอินเทอร์เน็ตตำบลหากตั้งอยู่ภายในห้องสมุดประชาชนย่อมมีผู้รับผิดชอบสอนการใช้คอมพิวเตอร์ สอนการใช้อินเทอร์เน็ต บริการที่รัฐมุ่งจะให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้าถึงสารสนเทศเข้าถึงข่าวสารที่ประชาชนต้องการย่อมเกิดขึ้นได้จริง การฝากบริการของรัฐกับหน่วยงานอื่นเช่นฝากไว้ที่โรงเรียน วัด หรือองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) ในปัจจุบันงานหรือบริการฝากเหล่านั้นไม่สามารถดำเนิน

ให้ชุมชนสามารถเข้าถึงบริการของรัฐอย่างเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ผู้เขียนยังได้เสนอตัวช่วยที่จะทำให้ห้องสมุดมีชีวิตเกิดขึ้นในประเทศไทยไว้ 3 ประการ คือ (1) กฎหมายห้องสมุดประชาชนที่รัฐหรือองค์กรปกครองท้องถิ่นต้องจัดบริการห้องสมุดประชาชนในระดับตำบลหรือในชุมชนที่มีจำนวนประชากรตามที่กฎหมายกำหนด (2) การขยายบริการของรัฐลงไปในระดับชุมชนหรือตำบลโดยใช้ห้องสมุดประชาชนเป็นศูนย์กลางบริการของรัฐ และ (3) การลงทุนและการจัดสรรงบประมาณที่เพียงพอของรัฐหรือขององค์กรปกครองท้องถิ่นในการจัดบริการห้องสมุดประชาชนเพื่อให้เป็นศูนย์กลางการศึกษาในระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

ประเทศไทยก็เหมือนกับหลายประเทศที่มุ่งไปสู่การเป็นสังคมความรู้และการจะเป็นสังคมความรู้ได้ประชาชนส่วนใหญ่ต้องมีความรู้และใช้ความรู้ในการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิต และประชาชนจะมีความรู้ได้ก็ต้องมีแหล่งเรียนรู้ในระบบและเรียนรู้ตามอัธยาศัยอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพสำหรับการเรียนรู้ได้จริง ผู้เขียนจึงอยากฝากข้อเสนอแนะและข้อสังเกตไปยังนักวิชาการและผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องเพื่อพิจารณาระดมความคิดเรื่องแหล่งการเรียนรู้ในระดับหมู่บ้านหรือตำบลในประเทศไทยตามที่ พ.ร.บ.การศึกษา 2542

เอกสารอ้างอิง

- ฉวีลักษณ์ บุญยะการณฺจน. (2544, พฤศจิกายน). รายงานการประชุมคณะกรรมการพัฒนาห้องสมุดทันสมัยตามแนวนโยบายนายกรัฐมนตรี ครั้งที่ 1/2544. วันศุกร์ที่ 23 พฤศจิกายน 2544. [เอกสารอัดสำเนา]. กรุงเทพฯ : ทบวงมหาวิทยาลัย
- _____. (2547). ห้องสมุดมีชีวิต. [เอกสารอัดสำเนา]. มหาสารคาม: สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ฉวีวรรณ ปานชี และคณะ. (2548). รายงานการวิจัยและพัฒนห้องสมุดมีชีวิต การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาอาชีพทำขนมโบราณชุมชนกุฎี แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ : สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- ชลภัสส์ วงษ์ประเสริฐ. (2550, มกราคม). ห้องสมุดมีชีวิตสำหรับโรงเรียน. เอกสารประกอบการอบรมห้องสมุดมีชีวิตสำหรับโรงเรียน โดยสำนักงานอุทยานการเรียนรู้, ขอนแก่น, โรงแรมเจริญธานี.
- ทบวงมหาวิทยาลัย. (2544, พฤศจิกายน). รายงานการประชุมคณะกรรมการพัฒนาห้องสมุดในทัศนะใหม่ตามแนวนโยบายนายกรัฐมนตรี ครั้งที่ 1/2554. [เอกสารอัดสำเนา]. กรุงเทพฯ : ทบวงมหาวิทยาลัย.
- ธิดารัตน์ เจริญเขต. (2551). รูปแบบห้องสมุดมีชีวิตของมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นายิกา เดิดขุนทด. (2547). ห้องสมุดมีชีวิตกับการส่งเสริมการเรียนรู้. อินฟอร์เมชัน, 11(1), 13-17.
- น้ำทิพย์ วิภาวิน. (2548). ห้องสมุดมีชีวิต= A living library. วารสารสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 12 (ฉบับห้องสมุดมีชีวิต), 1-6.
- ประจักษ์ พุ่มวิเศษ. (2544, พฤศจิกายน). รายงานการประชุมคณะกรรมการพัฒนาห้องสมุดในทัศนะใหม่ตามแนวนโยบายนายกรัฐมนตรี ครั้งที่ 1/2544. [เอกสารอัดสำเนา]. กรุงเทพฯ : ทบวงมหาวิทยาลัย.

- ปัญญา สุขแสน, สมพิศ สุขแสน, & พิสุทธิ์ ศรีจันทร์. (2547). การพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตในบริบทมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์: การบริหารจัดการสารสนเทศทางวิชาการและท้องถิ่นแบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต. *อุตรดิตถ์ : สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์.*
- พรทิพย์ วรกุล และคณะ. (2547). รายงานการวิจัยเรื่องห้องสมุดมีชีวิต : แหล่งเรียนรู้กฎหมายเพื่อปวงชน. มหาสารคาม : ศูนย์วิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- มนัสปอง ศรีทอง. (2549). การพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต. ค้นเมื่อ 8 สิงหาคม 2553, จาก <http://elibrary.nfe.go.th/elibrife03.php>
- ยุพิน เตชะมณี. (2547). ทำอย่างไรห้องสมุดจึงจะมีชีวิต. *บรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ มข., 19(2), 10-17.*
- วรพจน์ วีรพลิน. (2550). ห้องสมุดมีชีวิตลิขิตด้วยเงิน. *โคมทัศน์, 28(1), 42-54.*
- สัมพันธ์ พลันสังเกต. (2546). ห้องสมุดมีชีวิต. *วารสารสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยทักษิณ, 2(1), 16-19.*
- สิริกร มณีรินทร์. (2548). อุทยานการเรียนรู้ : ห้องสมุดมีชีวิตได้อย่างไร? *วารสารสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 12 (ฉบับห้องสมุดมีชีวิต), 54-59.*
- สุวรรณา ชุตินันต์ และคณะ. (2547). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยพัฒนาห้องสมุดมีชีวิต : กรณีศึกษาของการบริหารส่วนตำบลจังหวัดเพชรบุรี. [ม.ป.ท.]
- สุวิทย์ วงษ์บุญมาก และคณะ. (2547). รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยห้องสมุดมีชีวิตของสำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร. กำแพงเพชร : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- Abergel, R. et.al. (2005). **Don't judge a book by its cover! The living library organiser's guide.** Retrieved August 8, 2010, from www.eycb.int/eycbwwwroot/hre/eng../11%20english%20final
- About living libraries Australia.** (2009). Retrieved August 8, 2010 from <http://www.livinglibraries.org.au/about.html>
- Backer, D. (2008). **The new library fad : borrow a person.** Retrieved August 8, 2010, from http://womaen.timesonline.co.uk/tol/life_and_style/women/the_way_we_live/article3790
- The history of the human library.** (2010). Retrieved September 24, 2010, from <http://humanlibrary.org/the-history.html>
- Living libraries.** (2008). Retrieved August 8, 2010, from <http://douglas.be.ca/visitors/doundation/living-library.html>
- Living library.** (2007). Retrieved August 8, 2010, from <http://libinfor.uark.edu/diversity/livinglibrary/faq.asp>
- A Living Library.** (2008). Retrieved August 8, 2010, from <http://www.alivinglibrary.org/treentrance.html>
- Neighborhoods 12 posts categorized "Living library."** (2010). Retrieved August 8, 2010, from <http://neighbourhoods.typed.com/neighbourhoods/living-library/>
- Presentation at Rajamangala University of Technology Isan, Korat, Thailand.** (2010). Retrieved September 3, 2010, from <http://humanlibrary.org/human-library-presentation-in-thailand.html>

Recruiting books. (2008). Retrieved September 3, 2010, from <http://humanlibrary.org/recruiting-books.html>

Rushworth, K. (2010). **Living library engages Calgarians in diverse dialogue.** Retrieved August 8, 2010, from <http://www.calgary-entreforculture.org/blog/?p=1188>

University of Boras in Sweden with case study on the human library. (2010). Retrieved September 3, 2010, from <http://humanlibrary.org/university-study-on-the-effect-of-the-living-library.html>

What is a living books? (2008). Retrieved August 8, 2010, from <http://humanlibrary.org/what-is-a-living-book.html>